KUR'ÂN'IN İFADE ÖZELLİKLERİ

1. Edebi Üslubu

Kur'ân, edebî açıdan bir şaheserdir. Bu, sadece müslüman alimlerin fikri de değildir. İslâm'ı din olarak seçmemiş olan pek çok insan da, Kur'ân'ın eşsizliğini, i'cazmı kabul etmiştir. Bilindiği gibi Kur'ân'ın indirildiği dönemde Hicaz bölgesinde söz sanatları, çok ileri seviyedeydi. Arap dil ve edebiyatı adeta altın çağını yaşıyordu. O dönemde Arap şiirinin en güzel örnekleri Ka'be'nin duvarına asılıyordu. Yedi Muallaka (Yedi Asılı Şiir), bunlara bir örnektir[1]. O sıralarda yine Ukaz, Zu'1-Mecaz ve Mecenne gibi panayırlarda, şiir ve edebiyat müsabakaları yapılıyordu. Kur'ân, edebî sanatların böylesine inkişaf ettiği bir bölgede tarih sahnesine çıkıyordu. Bütün güzelliklerin kaynağı olan ve insana dil zevkini, şiir zevkini veren Yüce Yaratıcı'nın Kelâm'ı, tabiatıyla çok daha üstün ve büyüleyici olacaktı. Nitekim öyle de oldu. Kurân'ın ifade kudreti karşısında şairler, acizliklerini itiraf ettiler. Hz.Ömer, Kur'ân'ın bu eşsiz üslubunun tesiriyle müslüman olmuştur[2]. Velid b.Muğire, Kur'ân'dan etkilenip tam müslüman olmak isterken Ebu Cehil, ona mani olmuştur. Fakat Velid, Kur'ân hakkında arkadaşlarına şunları söylemiştir:
"Onun hakkında ne diyeyim? Vallahi hiçbiriniz şiiri, onun remzini ve cin şiirlerini benden iyi bilemezsiniz. Vallahi onun söyledikleri bunların hiçbirine benzemiyor. Vallahi sözünde bir tatlılık, bir güzellik var. O, altında olanları kırar, yükselir?, onun üstünde bir söz olamaz."[3]
Kur'ân'ın etkileyici, sürükleyici ve büyüleyici üslubu o kadar üst seviyededir ki, Kur'ân'ın inzal edildiği ilk dönemlerde müşrikler onu, gizli gizli dinlemekten kendilerini alamamışlardır. Bu yüzden aralarında, Kur'ân okunurken onu dinlememe ve gürültü çıkarma kararı almışlardır[4]. Kur'ân onların bu tutumunu Fussilet Suresinin 26. Ayetinde dile getirii: *"Müşrikler şöyle dediler: Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, okunurken gürültü edin, belki bu suretle galip gelirsiniz."*
Kur'ân'ın edebî üslûbunu hissetmek için Mekke'de indirilen sureleri okumak yeterlidir. Özellikle ana dilleri Arapça olan veya Arap Dili ve edebiyatını iyi bilen, dil ve şiir zevki olan insanlar Kur'ân ifadelerindeki musikîyi, ahengi, fesahat ve belagatı rahatlıkla hissederler.
Kur'ân, edebî üslubuyla okuyucuyu cezbetmekte, ilgisini çekmektedir. Muhatap onun cazibe alanına ister istemez girmekte ve dinlemektedir. İşte dinlemeye başladığı andan itibaren dinleyici, onun sunuşundaki eşsizlikle muhtevasındaki mantıklılık, tutarlılık ve gerçekçiliğin bütünleştiğini görmektedir. Muhataplar artık kendi ruh ve mana dünyalarından, kendi hayatlarının gerçeğinden söz açan Kur'ân ifadeleriyle buluşmakta ve Kur'ân pınarından yudumlamaktadırlar.[5]

2. Kur'ân İfadelerinin Zihinlere Yaklaştırıcı Ve Düşündürücü Özelliği

Kur'ân, insanları doğruya ve güzele yönlendirir. Onların, tarihe, topluma ve bütün kainata bir anlam vermelerini sağlar. Onlara, hayatı anlamlandırmalarında temel bir bakış açısı verir. Bilindiği gibi Kur'ân'ın muhatapları, anlayış ve kavrayış bakımından, zihnî kapasite, bilgi ve tecrübe bakımından farklıdırlar. Bu bakımdan Allah'ın Kelâmı, bütün muhatapların anlayabileceği bir tarzda teşekkül etmiştir. Kur'ân, anlatmak istediklerini, zihinlere yaklaştırarak anlatma yolunu seçmiştir. Burada Kur'ân'ın konuları, mesajları, zihinlere hangi şekillerde yaklaştırdığını ele alacağız.[6]

A. Benzetmelerle

Kur'ân, eğitim ve öğretimde tartışılmaz ehemmiyeti olan benzetme olgusunu çokça kullanmıştır. Anlaşılması çetin olan pek çok mücerret olguyu ve konuyu insanların tecrübe sahasına giren varlıklara ve olaylara benzeterek müşahhaslaştırmıştır. Allah eğer mücerret olguları bir ilim adamı veya bir felsefeci gibi anlatsaydı, onları, ancak alimler ve filozoflar anlayabilirdi. Bu konuyu bir. misalle anlatmak istiyoruz. Allah, mücerret kavramlar olan hak ve bâtıl'ı Ra'd Sûresinin 17. ayetinde şöyle bir temsille anlatmaktadır:
"O, gökten bir su indirir, dereler onunla dolup taşar; sel, üste çıkan köpüğü götürür. Süs ve yararlı bir şey yapmak için ateşte erittiklerinin üzerinde de buna benzer bir köpük bulunur. Allah hak ile bâtılı böyle anlatır. Köpük uçup gider; ama insanlara yararlı olacak şey yerde kalır. Allah bunun gibi çok örnekler verir."
Bu ayette hak, suyun .kendine batıl ise, suyun üstündeki köpüğe benzetilmiştir. Su, hayatın vazgeçilmez kaynağıdır, köpük ise kısa sürelidir, uçup gider ve bir yararı yoktur. Yine ayetin ikinci bölümünde de, eritilen madenin üstündeki köpük, batıla, madenin kendisi ise, hakka benzetilmiştir. Burada hakla bâtıl, her insanın anlayabileceği şekilde çarpıcı bir biçimde anlatılmıştır.

Ra'd Suresinden ilginç bir benzetmeyi daha burada kaydetmek istiyoruz. Ra'd Suresinin 14. ayeti mealen şöyledir:
"Gerçek dua O'na yapılır. O'ndan başkasına dua edenlere onlar hiçbir şekilde cevap vermezler. Bu, ağzına gelsin diye suya avuç açan kimsenin durumuna benzer ki bu şekilde su onun ağzına asla ulaşmaz..."
Burada da yardım istenecek yegane varlığın Allah olduğu, O'nun dışındakilerin elinde hiçbir şey olmadığı çok çarpıcı bir şekilde anlatılmaktadır.
İslam geleneğinde Kur'ân ilimlerinden biri olan "Emsâlu'l-Kur'ân İlmi", Kurân'daki bu meselleri kendine mevzu edinmiştir[7].

B. Kıssalarla

Allah, muhataplarına tevhid ve ahlak ilkelerini, tarihin kanunlarını anlatırken, öğretirken, pedagojik açıdan çok önemli bir metodu kullanmıştır. Bu da tarihte yaşanan hadiseleri, dinî ve ahlakî bir muhtevayla insanların önüne koyan kıssalar yoluyla gerçekleşmiştir.
Kıssa kelimesinin iştikak ettiği kökün anlamlarından biri, herhangi bir hadiseyi veya bir haberi bildirmek ve nakletmektir[8]'. Bu manayla alakalı olarak önceki toplulukların, şahısların ve peygamberlerin başından geçen hadiseleri anlatan Kur'ân birimlerine kıssa denir.
Kıssalar, mitoloji ve efsaneler gibi tarih içinde kollektif şuurun ürettiği gerçekdışı nakiller değildir[9]. Onlar, tarihte yaşanmış olayların ilahî bir üslupla muhataplara intikal ettirilmesidir. Kıssaların temel amacı, insanların zihin ve duygu dünyalarına mesajın etkili bir biçimde sunulmasıdır.
Bilindiği gibi fikrî konuları, her zaman mücerret bir tarzda muhataba ulaştırmak, kolay olmaz. Bu durumlarda muhatap, adeta bir direnme hâlet-i ruhiyesine girer. Fikirler, duygu içinde eritilmiş olarak daha iyi sunulabilirler. Bu durumda sunulan fikirler ve iletilmek istenen mesajlar, aklen ispatlanmaya lüzum kalmaksızın muhataba verilebilir. Kur'ân kıssaları da, üst seviyede bu rolü oynamaktadırlar.[10]
Kıssalarda insanlığın geçmiş tecrübelerinin bir bölümü ders ve ibret maksadıyla anlatılmaktadır. Kıssalar, okuyucunun tarih şuuru kazanmasına yardımcı olmaktadır. Kıssalar, insan toplumları ile tarih arasındaki ilişkiyi
aksettirirler, Allah'ın, tarih ve toplumla girdiği münasebeti anlatırlar.[11] Kıssaların, Kur'ân mesajının sunuluşundaki yeri, onun, insanların zihin ve duygu dünyalarına yaklaştırılmasmdaki rolü o kadar ehemmiyetlidir ki hemen hemen Kur'ân'ın yarısını kıssalar teşkil eder. Şu halde muhataplar hangi seviyeden olursa olsun, Kur'ân'ın mesajını, kıssaların öğretici ve terbiye edici yapısı içinde kolaylıkla alabilmektedir.
Musa Hızır Kıssası olarak da bilinen bir Kur'ân kıssasını burada örnek olarak verebiliriz.
Kehf Suresinde yer alan bu kıssaya göre Musa, Allah katından, ilimle donatılmış bir adamla karşılaşır. Allah'ın öğrettiği şeyleri öğrenmek için onunla arkadaş olmak ister. Adam, Musa'ya, onunla arkadaşlık yapmaya tahammül edemeyeceğini söyler. Çünkü Musa'nın bilgisi sınırlıdır. Musa, onun işlerine karışmama sözü verir. Bunun üzerine yola koyulurlar. Bir gemiye binerler. Adam gemide bir delik açar. Musa bu duruma sabredemez ve onun kötü bir iş yaptığını söyler. Adam, kendisiyle birlikte olmaya sabredemeyeceğini söylediğini, Musa'ya hatırlatır. Musa özür diler ve yine yollarına devam ederler. Bir çocuğa rastlarlar, adam çocuğu öldürür. Musa yine isyan eder. Adam önceden söylediği sözü tekrarlar. Musa son olarak bir defa daha arkadaş olmak için izin ister. Yola devam ederler, bir kasabaya gelirler. Kasabalıdan yiyecek bir şeyler isterler; fakat kasaba halkı, onları misafir etmez. Bu arada o adam, yıkılmak üzere olan bir duvarı düzeltir ve yıkılmaktan kurtarır. Musa, adamın bu davranışına da itiraz edince, arkadaşlık son bulur. Adam, Musa'ya, yaptığı işlerin gerçek sebeplerini tek tek anlatır 70. Gemi sahipleri fakirdir. O, kral'ın gasp etmemesi için gemiyi delmiştir.
Çocuğun anne ve babası mümindirler. Çocuk gelecekte azgın ve kâfir olacak ve ebeveynine zararı dokunacaktır; onun için öldürmüştür.
Duvar konusuna gelince, duvar, şehirdeki iki yetim çocuğa aittir ve altında hazine vardır. Babaları da sâlih bir insandır. Çocuklar büyüdükten sonra o hazineye sahip olsunlar diye duvarı düzeltmiştir. Bütün bu işleri de kendiliğinden yapmamıştır. Bunlar, Allah'ın, ona, özel emirleridir. O, bu işleri yapmaya memur kılınmıştır[12].
Bu kıssa, Allah'ın bilgisiyle, insanların bilgisi arasında kıyas kabul etmeyen bir fark olduğunu, çok çarpıcı bir biçimde anlatmaktadır. Allah'ın, sınırsız bilgisine dayalı olarak yaptığı bazı şeylerin hakikatini, insanlar, mahdud bilgileriyle anlamayabilirler. Bu, onların bilgisinin sınırlılığıyla ilgilidir[13].

C. İ nsanbiçimci (Antropomorfist) Bir Dil Kullanmakla

Mutlak Varlık Allah, Kur'ân'da özellikle zâtından bahsederken muhatapların anlayabileceği bir dil kullanmıştır. Allah, kendini, olduğu gibi, hiç benzetme yapmaksızın nazarî bir çerçevede tanıtsaydı insanlar, O'nun zâtı ve sıfatları hakkında, sağlam bir fikre sahip olamazlardı. Bu bakımdan Allah, Kur'ân'da kendinden bahsederken, insanlarda bulunan bazı uzuvları ve bazı vasıfları, kendine izafe etmiştir. Teknik tabiriyle antropomorfist (insanbiçimci) bir dil kullanmıştır. Bu, mutlak'ın, mukayyed (sınırlı) bir varlığa, kendini anlatma, tanıtma zaruretinden doğmuştur.
Allah, el, yüz, göz, nefs gibi kelimeleri kendine izafe etmiştir. Gelmek, yönelmek, istiva etmek gibi tabirleri de, kendine isnad etmiştir. Ayrıca kendisine ait bir kursi'den ve arş (taht)'dan bahsetmektedir. Yine görmek, işitmek, intikam almak, gazab etmek gibi fiilleri de. kendisi için kullanmıştır. Dikkat edilirse bu fiiller de, insanın fiilleridir. Şu halde Allah, kendini insanlara tanıtırken, insanlarda bulunan bazı hususiyetleri, kendisi için kullanmada bir beis görmemiştir. Bu anlatma tarzıyla, muhataplar, kendi tecrübe sahaları dahilindeki kavramlar sayesinde, Allah hakkında bir fikre ve tasavvura sahip olmuşlardır.
Allah, kursi'sinin gökleri ve yeri ihata ettiğinden bahsederken kendini, adeta son derece kudretli bir hükümdar gibi tanıtmaktadır. Böylelikle muhataplar, gökleri ve yeri ihata eden bir kürsîye sahip olan bir varlığın, ne kadar büyük ve ne kadar güçlü olduğunu zihinlerinde rahatlıkla canlandırabilmektediler. Bu ifade onların Allah karşısında ne kadar küçük varlıklar olduklarını da kolayca hissetmelerini sağlamaktadır. Allah, arşa istiva ettiğinden, arşının etrafında meleklerin varlığından bahsederken de yine insanların zihninde, özel adamları olan güçlü bir padişah imajını canlandırmaktadır.
İslam Tarihinde Kur'ân'daki bu insanbiçimci dilin mahsûlü olan kelimelerin tefsiri ve yorumu ile ilgili birbirinden farklı fikirler oluşmuştur.
İmam Mâlik b.Enes'e istiva kelimesi hakkında soru sorulunca o, istiva'nın keyfiyeti hakkında yorum yapmaktan kaçınmıştır[14]. Bu görüş, Selef görüşü olarak İslam Düşünce Tarihinde yerini almıştır[15]. Yani Selef, Kur'ân'daki insanî benzetmelerle ilgili yorum yapmamışlardır. Onlar, bu ifadelere, Allah'ın zikrettiği şekilde inanmışlar ve bu kelimelerin hakikatini, Allah'a havale etmişlerdir.
Kelamcıların görüşü ise, bu kelimelerin, yorumlanması icap ettiği yönündedir. Mesela onlar, Allah'ın gelişini, O'nun emrinin gelişi; yüzünü, O'nun Zâtı; gözünü, O'nun inayeti; elini de O'nun kudreti olarak yorumlamışlardır. Bu ifadeler, Kur'ân'ın muteşâbihâtından sayılmışlardır[16].Kur'ân'da bazı ayetlerin manası açık ve anlaşılırdır. Bunlara muhkem denir[17]. Bazı ifadelerin varlıkta delalet ettikleri manaları anlamak güçse onlara da muteşâbihât denir[18]. Âli İmrân Suresinin 7. Ayetinde Kur'ân'ın temelini teşkil eden ayetlerin muhkem, diğerlerinin ise muteşâbihât olduğu ifade edilmektedir.[19]

3. Kur'an'ın Bilimsel Ve Felsefî Bir Dil Kullanmayışı

Allah, Kendini ve âlemi tanıtmayı, tevhidi ve ahlak ilkelerini benimsetmeyi bütün insanlar için öngörmüştür. Bu bakımdan onlarla sözlü bir münasebete geçerken âlim-câhil, avam-havâs, zeki-zeki olmayan farkı gözetmeden herkese aynı ifade kalıplarıyla hitap etmiştir. Konuları, herhangi bir ilmin terminolojisi ve sistematiği içinde anlatsaydı, insanların büyük bir kısmı, Allah'ın sözlü müdâhelesinin muhatabı bile olamazdı. Şu halde Allah, ortalama insanın anlayabileceği, sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Ama kullandığı bu dil aynı zamanda zengin ve derin manaları ihtiva eder. Dolayısıyla farklı kültür ve bilgi seviyelerinden insanlar, o ifadeleri, kendi zihin ve ruh dünyalarında farklı algılayabilirler.
Mesela Allah, *"dağları birer kazık yapmadık mı?"* (Nebe 78/7) ifadesiyle, dağları vasfediyor. Kazık tabiri, ilmî bir terim değildir. Dolayısıyla okuyucu, dağlara bakıp, onların, gerçekten kazığa benzediklerini ve onları Allah'ın yarattığını anlamaktadır. Burada Allah'ın asıl anlatmak istediği, tabiatta insanların gözleri önünde bulunan bazı varlıklara dikkat çekmek, bütün bunların, Allah tarafından yaratıldığını ve O'na ait olduğunu anlatmaktır. Ortalama insan, Allah'ın söz konusu ifadedeki bu mesajını algılar.
Öte yandan jeolojik açıdan, coğrafî açıdan veya diğer bilimler açısından dağlarla meşgul olan insanlar, söz konusu ayetteki kazık kelimesinden, biraz daha farklı sonuçlara ulaşabilirler.
Mesela onlara göre kazık, bir şeyi sağlama ve emniyete almak için vardır. Dağlar da, yerkürenin yörüngesindeki istikrarına, yörüngesinden ayrılmamasına yardım eder. Yeryüzünün alt tabakalarındaki kızgın magma tabakaları için tepeler, çıkış yeri vazifesi görür. Yeryüzünün denge kanununda dağlar, mühim bir unsurdur. Öte yandan yine o insanlara göre dağlar, suyun deposudur, havayı zararlı gazlardan temizler. Dolayısıyla havanın tarağıdır. Şu halde dağlar, canlıların yaşaması için zaruri şartların oluşmasında rol oynamaktadırlar[20].
Burada şöyle bir sonuç da ortaya çıkar ki o da şudur. Kur'ân, ilmî ve felsefî terimler kullanmadan anlatmak istediğini anlatırken bu, onun değerini düşürmez, aksine yükseltir. Zaten on dört asırdır ondan en fazla yararlanan, onunla en fazla ilgilenen ve onun zengin manalar ihtiva eden ifadelerini

tahlil edenler ve yorumlayanlar yine âlimler ve filozoflar olmuştur. Bu da, Kur'ân'ın, eşsiz bir ifade kudretine sahip oluşunun en büyük delilidir. Öyleyse Kur'ân, aynı anda hem ortalama insanın, hem de âlimlerin ve filozofların dikkatini ve alakasını celbeden bir ifade tarzına sahiptir.[21]

4. Kur'ân İfadelerinin İnsanın Zihin, His Ve Ruh Dünyasına Birlikte Hitap Edişi

Kur'ân'ın, özellikle insanın sadece aklına hitap ettiğini söyleyenler, Kur'ân'ın gerçeğini aksettirememektedirler. Bu kabil sözler, belki İslamın bir mantık dini olduğunun, akla, tefekküre çok ehemmiyet verdiğinin altım çizmek için söylenmektedirler; ama yanlış anlamalara da sebebiyet vermektedirler. Oysa Allah, insanla sözlü münasebete geçmiştir[22]. Allah'ın hedefi, varlıktaki birtakım doğruları, insana anlatabilmektir. İnsan bir küçük âlemdir ve bu âlemde akıl, insanın sahip olduğu melekelerden, güçlerden sadece biridir. İnsan çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Onun, hak ve adalet ilkelerinin yerleştiği bir vicdanı vardır. Orası, insaf, doğruluk, adalet ve iyilik gibi fikirlerin yerleştiği yerdir. İnsanın, henüz tam olarak tanınamayan bir ruh dünyası vardır ki o da, inişli çıkışlı ve değişken bir yapıya sahiptir. İnsanın nefsinden söz edilir ki bu da, onun, bir bakıma şahsiyetidir[23], kimliğidir. Nefis de, Kur'ân'ın ifadesiyle yükselen ve alçalan bir yapıya sahiptir. Aynı şekilde insan, kötü olana da iyi olana da eğilimlidir. Onda nankörlük, zulüm, kibir, gaddarlık ve nefret gibi kötü duygular olduğu gibi; merhamet, şefkat, sevgi, vefa, sadakat gibi olumlu duygular da vardır.

Şu halde burada çok kısa bir biçimde bazı yönlerinden söz ettiğimiz insan, çok karmaşık bir yapıya sahiptir ve o, bu karmaşık yapısıyla, Allah'ın Kelâm'ının muhatabıdır. Allah, onun bu girift yapısını bildiği için onun gönlüne, aklına, duygularına, ruhuna ve nefsine vs. hitap eder. Zaten Kur'ân açısından anlama ve inanma eylemleri, günlük hayatımızda, ilimde ve felsefede kullandığımız ve tanıdığımız aklımızla ve sadece zihnî proseslerle gerçekleşmemektedir. Buna basit bir misal verelim:

Biz, gözümüzle gördüğümüz ve bilimsel araştırmalarla hakkında bilgi sahibi olduğumuz güneşin, insanlık için ne gibi faydaları olduğunu aklımızla biliriz ve bunu kabul ederiz. Ama aynı aklımızla güneşin, bir başka güç tarafından var edildiğini, yaratıldığını anlayamayabilir ve kabul edemeyebiliriz[24]. Eğer sözünü ettiğimiz akıl, güneşin arkasındaki görünmez gücü idrak edebilseydi, yeryüzünde herkesin, Allah'a, inanması gerekirdi. Oysa durum böyle değildir. Şu halde Kur'ân'ın sözünü ettiği anlama ve inanma, aklın yanında insanın başka kuvvelerinin filen yer aldığı, daha karmaşık ve çok yönlü prosesler sonucunda gerçekleşmektedir. Bu yüzden Allah, bazen insanın akılcı yanına, bazen gerçekçi yanına, bazen de onun hissi yanına hitap etmektedir.

Mesela Allah, birliğini anlatırken son derece aklî bir delil getiriyor: *"Göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı, göklerin ve yerin nizamı bozulurdu."* (Enbiyâ: 21/22)Bu ayeti İsrâ Suresinin 42. Ayetiyle birlikte değerlendirmek daha sıhhatli bir sonuca varmamızı sağlar, ilgili ayette Allah, mealen şöyle buyuruyor:

"Onlara de ki söyledikleri gibi eğer Allah'la birlikte tanrılar olsaydı bu takdirde onlar, hemen üstün gelmek için, Arş Sahibine ulaşmaya bir yol ararlardı."

Bu iki ayeti birlikte değerlendirirsek ayetlerin, gerçekten insanın aklına, mantığına hitap ettiklerini görürüz. Tanrılar çok olsaydı, her bir tanrı üstün bir tanrısal güce sahip olacağından, mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı. Çünkü hiçbir tanrı diğer bir tanrının hakimiyeti ve idaresi altında yaşayamaz. Bu takdirde onun tanrılık iddiası, anlamsız olur. İnsan, mahlukatın gücüyle mukayese edilemeyecek kudretteki tanrıların âlemde birbirleriyle savaşını düşündüğünde gerçekten varlık âleminin kaosa sürükleneceğini ve kainatta nizam diye bir şey kalmayacağını bir anlık bir düşünmeyle kavrayabilir. Kur'ân'ın gönüllere hitap eden bir ifadesini ele alalım:

"Dikkat edin, ancak Allah'ı anmakla kalpler huzur bulur." (Ra'd: 13/28)

Bu ifade bir tecrübeyi, bir yaşantıyı dile getiriyor. Bu hal yaşanır, tecrübe edilir ve hissedilir. Bu bir gönül işidir. İnsan Allah'ı andıkça, hatırladıkça, gönlünün mutmain olduğunu, huzur bulduğunu, ancak yaşayarak, egzersiz yaparak hisseder. Bu, iki ile ikinin çarpımının dört ettiğini bilen akılla ilgili olan ve sadece onun bilmesine ve anlamasına sunulmuş bir ifade değildir. *"Ey tam bir huzura ve olgunluğa erişmiş nefis..."* (Fecr: 89/27) ifadesi de insanın, bir hayat boyu Allah'la, âlemle ve insanlarla girdiği canlı ahlakî ilişkideki başarısının sonucu olarak oluşmuş bir şahsiyete hitap etmektedir. İnanmış bir akıl, belki burada böyle bir şahsiyete sahip olmanın, ne kadar güzel bir şey olduğunu idrak edebilir. Ama bu, bütün bir. hayatını uyanık, ahlaklı ve manevî dünyasını besleyerek, geliştirerek geçirmeğe çalışmış bir benliğin varacağı bir mertebedir.[25]

---

[1] Ahmed Emin, Fecru'l-İslam, Kahire, tarihsiz, s.58.

[2] İbn Hişam, es-Siretu'n-Nebeviyye, Mısır 1936,1,370
[3] İbn Hişam, a.g.e., I;289; Kutub, Seyyid, Kur'an'da Edebi Tasvir, Çeviren: Süleyman Ateş, Ankara 1969, s.17
[4] et-Taberi, a.g.e., XXIV,112
[5]Doç. Dr. Halis Albayrak Tefsir Usulu, Kur'an Araştırmaları, Şule Yayınları: 42-45.
[6]Doç. Dr. Halis Albayrak Tefsir Usulu, Kur'an Araştırmaları, Şule Yayınları: 45.
[7] es-Suyuti, el-İtkan, 11,167-169; Okiç, M.Tayyib, Tefsir ve Hadis Usulü'nün Bazı Meseleleri, İstanbul, 1995, ss. 124-125. Doç. Dr. Halis Albayrak Tefsir Usulu, Kur'an Araştırmaları, Şule Yayınları:45-46.
[8] Îbn Manzur, Lisan, III,102
[9] Şengül, İdris, Kur'an Kıssaları Üzerine, İzmir 1994, s.108-136
[10] Yıldırım, Suat, Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş, s.136
[11] Bkz. Şengül, İdris, a.g.e., s.96-102; Kılıç, Sadık, Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar, Bilgi Vakfı L Kur'an Sempozyumu, Ankara 1994, s.90
[12] Kehf 65-82
[13] Albayrak, Halis, Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi, Şule Yayınları, İstanbul 1993, s.243-248 Doç. Dr. Halis Albayrak Tefsir Usulu, Kur'an Araştırmaları, Şule Yayınları: 47-49.
[14] ez-Zerkeşi, el-Burhan, II,78; Şimşek, Sait, Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele, Yöneliş Yayınlan, İstanbul 1991, s.56-57
[15] ez-Zerkeşi, el-Burhan, III,78; Şimşek, Sait, a.g.e., s.56-57
[16] ez-Zerkeşi, el-Burhan, II,78-88
[17] Rağıb el-Isfahani, el-Müfredat fi Garibi 'l-Kur'an, Beyrut, tarihsiz, s.l28; Subhi es-Salih,Mebahis, s.282; Turgut, Ali, a.g.e.,s.148
[18] Rağıb, el-Müfredat, s.254; Subhî es-Salih, Mebahis, s.282, Turgut, Alı, a.g.e., s.148.
[19]Doç. Dr. Halis Albayrak Tefsir Usulu, Kur'an Araştırmaları, Şule Yayınları: 49-51.
[20] Yıldırım, Suat, Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş, s. 144-145
[21]Doç. Dr. Halis Albayrak Tefsir Usulu, Kur'an Araştırmaları, Şule Yayınları: 51-53.
[22] İzutsu,T., Kur'an'da Allah ve İnsan, Çeviren: Süleyman Ateş, Ankara 1975, s.142
[23] Çamdibi, Mahmut, Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzali, İstanbul 1994, s.146
[24] Albayrak, Halis, Kur'an'da İnsan Gayb İlişkisi, s.204-205.
[25]Doç. Dr. Halis Albayrak Tefsir Usulu, Kur'an Araştırmaları, Şule Yayınları: 53-55.